

Kijowski. – 1917. - № 74. – 15 (28) marca. – 3 s.; 28. Wierzejski W. Fragmenty z dziejów polskiej młodzieży akademickiej w Kijowie 1834 – 1920. – Warszawa, 1939. – 160 s.; 29. Wilczycski J. Polskie kolegium uniwersyteckie w Kijowie 1917 – 1919. // Pamietnik Kijowski. – Londyn, 1963. – T.2. – 195 – 214 s.; 30. Wsryd młodzieży. // Dziennik Kijowski. – 1917. - № 81. – 24 marca (6 kwitnia). – 3 s.; 31. Wykaz młodowisk i drużyn harcerek w Państwie Rosyjskiem. // Młodzieź. – 1917. - № 7 – 10. – lipiec – sierpiec. – 176 – 181 s.; 32. Zieliński S. Liga Narodowa na Ukrainie w latach 1890 – 1920. – Biblioteka Ossolinskich (Wrocław), rps. 13202/II. – 47 s.; 33. Zjazd polski na Rusi w Kijowie w dniach 18 – 24 czerwca 1917 roku. – Winnica, 1917. – 133 s.; 34. Związek harcerek polskiego na Wołyniu. Chorągiew harcerek i harczerzy 1918 – 1939. – T.1., cz. 1. / zeszyt redakcyjny N. Nekrasz, Z. Izdebska, W. Skorupska, P. Zaleski, Z. Wnukowski, H. Styczyski, W. Filippoto. – Londyn, 1997. – 239 s.

I.G. Передерій

В. ЛИПІНСЬКИЙ ЯК ФУНДАТОР ТА ТЕОРЕТИК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ХЛІБОРОБСЬКОЇ ПАРТІЇ

Постать В'ячеслава Липинського, видатного українського історика, історіософа, соціолога, політика і публіциста, 125-річчя від дня народження якого українська громадськість відзначила навесні минулого року, привертає до себе увагу через низку обставин, серед яких чільне місце посідають державотворчі ідеї цієї непересічної особистості. Ім'я В. Липинського повернулося в Україну лише після проголошення незалежності. Чимало його ідей не втратили своєї актуальності й сьогодні. Окрім того, події останнього часу в Україні ніби підтверджують правильність думок мислителя.

Аналіз сучасної політичної боротьби та загрозливого протистояння всіх політичних сил, головним чином, політичних партій, блоків та рухів, пошук витоків і причин незугарного сьогодення українського села спонукають до глибшого вивчення програмних засад Української демократичної хліборобської партії (далі – УДХП), заснованої у 1917 р. за участі В. Липинського, а отже, й ретельного аналізу його теоретичної спадщини, зокрема тієї, що складала ідеологічну та організаційну основу діяльності УДХП.

Дана наукова розвідка здійснена відповідно до науково-дослідної теми «Україна в період національно-визвольних змагань 1917–1920 рр.», яку розробляє колектив кафедри українознавства та гуманітарної підготовки Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. На сьогоднішній день спадщина В. Липинського не втратила своєї актуальності. Вона може бути дієвим теоретичним і практичним підґрунтям у процесі розбудови самостійної незалежної України, здійснення її політики, зокрема у сфері аграрних відносин, формуванні державної ідеології та вихованні почуття національної гідності в громадян. Систематизація та аналіз чисельних наукових та публіцистичних праць цього діяча дасть можливість більш повно використати його спадщину в дослідженнях з історії, політології, соціології, історіософії, релігієзнавства, а також у розв'язанні багатьох проблемних питань сучасного життя.

Як в Україні, так і за її межами опубліковано кілька десятків наукових та публіцистичних праць, присвячених життю і творчості В. Липинського. Серед тих, що вийшли останніми роками в Україні, особливо цікавими є наукові розвідки Галушка К. [1], Гирича І. [2], Масценка В. [3; 4], Осташко Т. [5], Гошуляка І. [6] та інших дослідників. Проте залишаються малодослідженими обставини, які так чи інакше впливали на формування світогляду В. Липинського, а також його справжня роль у заснуванні та розробленні програмних засад УДХП. Винятком є хіба що стаття Турченка Ф. та Заліської Н., опублікована на сайті Інституту суспільних досліджень [7], в якій автори аналізують окремі розділи та пункти програми УДХП. Однак до сьогодні бракує ґрунтовного дослідження ролі В'ячеслава Липинського в заснуванні цієї української партії та формуванні її ідеології. Тому метою статті є вивчення історії заснування УДХП та ролі в цьому процесі В. Липинського, аналіз програмних положень партії та їх зв'язок із еволюцією поглядів В. Липинського на процес українського державотворення.

Першу світову війну В. Липинський зустрів у лавах російської армії. Брав участь у східно-прусській кампанії в складі другої російської армії генерала Самсонова, яка закінчилася поразкою. У 1915 р. через хворобу був переведений до кінних резервів. У їх складі служив у Дубні, Острозі, а потім – у Полтаві. Саме там його як начальника кінного резерву на Павленках і застала Лютнева російська революція [8, с. 21]. У Полтаві В. Липинський поринає в політичну діяльність. Повалення російського самодержавства і початок національного відродження України він зустрів із захопленням, проте соціалістичних ілюзій більшості провідних діячів Центральної Ради не поділяв. Він узяв безпосередню участь в українізації кавалерійської військової частини на Полтавщині, однак

наштовхнувся на небажання Генерального Секретаріату України затвердити її офіційно як українське збройне формування. Був делегатом I Всеукраїнського військового з'їзду, однак демагогія промовців відштовхнула його [9, с. 32].

Весною 1917 р. в Полтаві поряд з іншими громадськими організаціями виникла й Українська військова громада. Брак документів не дозволяє точно встановити ініціаторів та час її створення, однак достеменно відомо, що в травні 1917 р. вона вже функціонувала. Тоді ця організація рішуче виступила за створення в тилкових підрозділах російської армії національних українських формувань. На думку членів громади, створення таких українських корпусів мало сприяти зміцненню фронту та піднесенню бойового духу військ. Улітку 1917 р. Українська військова громада була створена і в Лубнах. Її представники ввійшли до тимчасової ради Селянської спілки Лубенського повіту [10, с. 23].

Деякі дослідники вважають, що товаришем голови Української військової громади в Полтаві або навіть головою був В. Липинський. Такої думки, зокрема, дотримується Я. Дашкевич [9]. Автору цієї розвідки не вдалося підтвердити чи спростувати цю поширену думку, позаяк прізвище видатного історика, політолога, громадського діяча ні в документах Державного архіву Полтавської області, ні в періодичній пресі того часу не згадується.

Учасники надзвичайних зборів Української військової громади, що відбулися 27 червня 1917 р. з приводу 208-ї річниці Полтавської баталії 1709 р., одностайно ухвалили вшанувати пам'ять запорозьких козаків, які під проводом кошового отамана Запорозької Січі Костя Гордієнка загинули під Полтавою в боротьбі проти військ Петра I. Одночасно учасники зібрання висловили рішучий протест проти бучного святкування перемоги Росії в цій битві та закликали українців, національні меншини Полтавщини не брати участі у святкуванні «Петрової перемоги» [11, арк. 127].

Українська військова громада, незважаючи на свою нечисленність, брала активну участь у політичному та громадському житті Полтавщини. Коли Центральна Рада своїм першим Універсалом 10 (23) червня 1917 р. проголосила автономію України, Полтавська українська військова громада відразу ж визнала Центральну Раду «тимчасовим урядом автономної України» і зобов'язувалася підтримувати її в державотворчій діяльності [10, с. 24]. Після більшовицького перевороту представники Української військової громади однозначно висловилися на засіданні Полтавської міської ради робітничих і селянських депутатів за те, щоб уся повнота влади в Україні належала лише Українській Центральній Раді та її урядові – Генеральному Секретаріату. Член військової громади прапорщик Петриченко ввійшов до складу створеного 26 жовтня 1917 р. «Совета революції», який мав стати вищим органом влади на Полтавщині [12, арк. 191]. Такою була діяльність Полтавської української військової громади, до складу, а можливо, й до керівництва якої, вірогідно, входив В. Липинський.

Улітку 1917 р. по всій Україні, в тому числі й на Полтавщині, особливою гостроти набуло земельне питання. Воно було безпосередньо пов'язане з тим складним становищем, у якому знаходилося селянство. Так на Полтавщині з 386 489 господарств 223 241, або 57,7% згідно з переписом 1916 р. мали наділи, розмір яких не перевищував шість десятин на двір [13, с. 46]. Згідно з висновками тогочасних економістів цього було недостатньо для утримання середньостатистичної селянської родини з п'яти-шести осіб. У ході подвірного перепису 1917 р. було нараховано понад 30 тис. селянських родин, які взагалі не мали земельних угідь [14, с. 42]. Не зупиняючись на деталях, які стосувалися двохмільйонної армії безземельного і малоземельного селянства, страждання якого досить повно висвітлені в історичній літературі, наведемо узагальнюючі дані земської статистики, якою так жваво цікавився публіцист В. Липинський. Так, наприклад, у 1911 р. прямих податків і різноманітних платежів на Полтавщині було зібрано 27 943 353 крб.; у 1912 р. - 30 140 128 крб. ; у 1913 р. - 31 306 184 крб., тоді як витрати імперського центру на різноманітні потреби губернії були значно скромніші: у 1911 р. - 16 935 848 крб.; 1912 р. - 18 433 161 крб. і у 1913 р. - 21 695 590 крб. Загалом маємо таку картину: прибутки за три роки склали 89 389 665 крб., а витрати - 57 064 969 крб., тобто на третину менше [15, с. 192]. Отже, на початку XX ст. одна лише Полтавщина щорічно давала в бюджет Російської імперії не менше 10 млн. крб. чистого прибутку Нагадаємо, що в цей час до складу Росії входило дев'ять українських губерній. Неважко уявити собі загальні прибутки царату від експлуатації України. Саме цей факт, поряд із іншими причинами, і визначив суспільну позицію В. Липинського та його активну участь у заснуванні УДХП.

Формування Української демократичної хліборобської партії розпочалося без участі В. Липинського. До організаційної комісії, що зголосилася на утворення крайової хліборобської організації, увійшли Сергій Шемет – брат Володимира Шемета, свого часу член I Державної

Думи, а також голова Лубенської повітової земської управи М.Боярський, член цієї управи Л.Климов, агроном В.Шкляр і деякі місцеві інтелектуали. Ця комісія оголосила про утворення нової політичної організації під назвою Українська демократична партія (УДП). Партія з такою назвою існувала ще в 1904-1905 рр, але потім злилася з Українською радикальною партією в об'єднану Українську радикально-демократичну партію (УРДП), зберігаючи при цьому права внутрішньопартійної автономії. Певно, організатори спочатку мали на меті відродження УДП, у програмі якої передбачався викуп поміщицьких маєтків при збереженні приватної власності на землю, а також автономія України в складі федеративної Російської держави. Про існування УДП В. Липинський дізнався від С. Шемета в червні 1917 р., познайомившись з ним на хліборобському з'їзді в Полтаві. Липинський став членом Управи партії і організував у Полтаві її відділ [7].

29 червня 1917 року в Лубнах, у приміщенні Лубенської чоловічої гімназії, відбулися установчі збори УДХП. У них узяли участь близько 800 селян та 200 представників української інтелігенції. Головою зборів обрали Л. Климова, а з проектом програми майбутньої партії виступив С. Шемет [16]. Діяльність партії мала ґрунтуватися на таких фундаментальних принципах: суверенність українського народу; приватна власність як основа народного господарства; парцеляція за викуп поміщицьких маєтків для задоволення потреб малоземельних селян і залишення в руках попередніх власників такої кількості землі, яку встановить Український сейм [17, с. 63]. Знову ж таки присутність на цих зборах у Лубнах В. Липинського документально не підтверджена, однак, безсумнівно, він цілком поділяв переконання їх учасників, адже саме йому було доручено остаточне редагування партійної програми. Власне, всього було підготовлено 3 редакції програми УДХП – В. Липинським, С. Шеметом та В. Андрієвським. Планувалося опублікувати всі три проекти, але надрукований був лише один, авторство якого належить В. Липинському. Саме він і став офіційною програмою нової партії. І саме В. Липинський запропонував нову назву партійної організації – Українська демократична хліборобська партія. А представлена ним програма якнайповніше відповідала духові і букві цієї назви [7]. Документ називався «Нарис програми Української Демократичної Хліборобської Партії» і починався з констатації того, що «...священне та непохитне право кожної нації на повне самовизначення..стало законом революції», а «Український народ хоче і має право бути народом вільним. Він рівний всім іншим культурним народам світу і має повне право сам за себе своєю волею рішати свою долю» [18, с. 130].

Обґрунтовуючи ідею суверенітету українського народу, В. Липинський підкреслює: «Історія наша учить нас, що повним національним життям жив наш народ тільки тоді, коли він користувався на землі повнотою своїх суверенних прав (Держава Київська), або ж, після втрати своєї державності, тоді, коли в ньому зі стихійною силою прокидалися змагання до цих утрачених прав (Козаччина). Всяке відречення од змагань до національної політичної незалежності йшло все в парі з національною руйною, з занепадом національної культури і найстрашнішим для нас ренегатством найбільше активних політично верств українського народу, спольщеної нашої шляхти, духовенства і міщанства під впливом державності польської, обмоскалення зразу козацької старшини, духовенства, потім інтелігенції, а тепер врешті і частини нашої демократії під впливом державності російської...» [18, с. 131].

В. Липинський наголошує, що «...українська національна ідея тільки тоді в силі оживити собою українську етнографічну масу, коли вона йде поруч із ідеєю суверенітету українського народу; коли вона кличе до повного національного визволення і на місто рабської служби чужим державним організаціям ставить змагання до створення власної держави». Такі радикальні оцінки означали не що інше, як рішуче відокремлення України від Росії і розбудову власної суверенної держави. «І тому боротьбу за державний суверенітет цілого українського народу по всій Україні ми, – підкреслює В. Липинський, – ставимо найважливішою і вихідною точкою нашої програми» [18, с. 131].

Добре розуміючи, що відсутність власного державницького досвіду значно ускладнить боротьбу за розбудову суверенної держави, В. Липинський пропонує партії об'єднати зусилля всього хліборобського населення, яке й витворить ту провідну верству, що забезпечить успішне функціонування власної Української держави. Він зазначає: «Політична власть на Україні повинна належати в першій мірі представникам українського селянства і город не повинен диктувати свою волю українському селу. Україна – край хліборобів, і українська держава мусить стати державою хліборобів» [18, с. 133].

Певно, щоб надати проекту програми конкретнішого і прагматичнішого характеру, в її перший розділ «Міжнародне становище України» В. Липинський включає перелік етнічних українських земель, що повинні входити до складу Української держави, а УДХП усіма силами буде обстоювати цю вимогу на «...всесвітньому міжнародному конгресі, який один тільки, при участі українців з Росії та Австрії, може вирішати українську справу...» [18, с. 134].

Показовим у плані еволюції поглядів В. Липинського на державу є другий розділ програми УДХП «Лад на Україні». Дослідники політологічної спадщини все ще ведуть дискусії щодо того, ким все-таки був В. Липинський: монархістом чи демократом? Через відсутність достатньої джерельної бази важко відповісти на це питання однозначно. Очевидно лише те, що, вивчаючи історію Хмельниччини в дореволюційний період, В. Липинський дійшов висновку, що найкращою формою державного устрою для України може бути лише гетьманська монархія. Тому на перший погляд дивним видається демократичний проект державного устрою, який виклав В. Липинський у програмі УДХП. Визначення форм державного устрою він відносить до компетенції Українських установчих зборів. На цих зборах УДХП повинна відстоювати республіку, в якій законодавча влада належатиме парламенту (Сейму), а виконавча – Генеральному Секретаріатові (Раді Міністрів) [18, с. 135].

Особливо цікавим, на наш погляд, є третій розділ програми: «Справи економічні», де подано розгорнуте обґрунтування аграрної складової програми УДХП. Слід зауважити, що побудована вона на ґрунтовному аналізі аграрних відносин в Україні, що вигідно вирізняє її серед аграрних проектів інших українських партій того часу. В програмі, зокрема, зазначено, що «в найважливішій для нас справі земельній ми мислимо майбутню Вільну хліборобську Україну, як край високо розвиненого, інтенсивного фермерського господарства. Ми будемо йти до того, щоб зникли якнайшвидше пережитки нашої національної неволі: величезні поміщицькі латифундії, котрі могли існувати при дешевих робочих руках, темноті народній та піддержці пануючих держав, і – витворені панщиною – великі, скупчені та бідні українські села» [18, с. 137]. Їхнє місце, на думку В. Липинського, повинні «...зайняти розкинуті рясно по всій українській землі хутори трудового українського селянства, на яких український хлібороб, об'єднаний в могутні кооперативні товариства, добуває з нашої родючої землі трудом своїм і своєї сім'ї максимум того, що вона може дати» [18, с. 137].

Програма УДХП передбачала утворення українського державного земельного фонду, в який перейдуть конфісковані казенні, кабінетські, удільні, монастирські землі, а також землі приватних власників, котрі законодавчим порядком, у міру потреби переходитимуть за викупом по справедливій оцінці у власність держави, поверх певної, установленої законом (не нижче трудової) норми [18, с. 137-138]. В. Липинський був переконаний, що селянин, заплативши за землю й отримавши «купчу», буде почуватись на цій землі справжнім господарем.

Досягненню цих програмних цілей була підпорядкована й тактика УДХП, відображена у четвертому розділі програми. У ньому В. Липинський категорично наголошує: «Всякий українець, котрий бореться за вільну Україну, і всякий чужинець, котрий наше право до повної незалежності фактично визнає, – наш союзник, хоч би його погляди в інших справах не відповідали поглядам нашої партії. Всякий українець раб, котрий зрікається ідеї Вільної України і тим самим служить чийсь чужим державним чи національним інтересам в Україні, – і всякий чужинець, котрий во ім'я цих чужих інтересів на нашій землі виступає проти визвольних змагань українського народу – наш ворог, хоч би по своїм поглядам в інших справах він стояв би дуже близько до поглядів нашої партії» [18, с. 139].

Програма УДХП, розроблена В. Липинським, була опублікована в жовтні 1917 р. У цьому документі він значно розширив політичні та економічні програмові засади УДХП, прийняті при заснуванні партії у червні 1917 р. Новими стали положення про необхідність формування провідної верстви суспільства з державницькою свідомістю, співіснування орендної та приватновласницької форм землеволодіння, встановлення державного контролю за національним господарством тощо [5, с. 124].

З позицій, викладених у програмному документі, Українська демократична хліборобська партія оцінювала ситуацію, що склалась в Україні на середину 1917 року, і висловлювалась за співпрацю з Центральною Радою. Однак ці пропозиції не знайшли належного розуміння й підтримки серед тодішнього керівництва Центральної Ради. Очевидно, з огляду на такі обставини, В. Липинський після гетьманського перевороту в квітні 1918 року й підтримав П. Скоропадського. Що це було: крах демократичних ілюзій В. Липинського, чи, навпаки, утвердження у власних переконаннях, ми можемо тепер лише гадати, так само, як можемо здогадуватись, що могла принести українському селянству реалізація запропонованої В. Липинським програми УДХП.

Отже, як бачимо, В. Липинський відіграв величезну роль не лише в становленні, а й в ідеологічному оформленні фундаментальних засад діяльності Української демократичної хліборобської партії. Фактично, розроблення ним партійної програми, яка була прийнята УДХП, відображає еволюцію політологічних поглядів самого В. Липинського, які остаточно сформувалися вже в період після завершення національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.

Запропонована наукова розвідка не претендує на остаточне з'ясування поставлених у ній проблем, а є лише спробою вивчити їх у зазначеному на початку статті контексті й спонукати інших дослідників до ширшої наукової дискусії. Адже, безумовно, постать В. Липинського викликає величезний інтерес, а історія його діяльності та спадщина набуває неабиякої актуальності сьогодні, коли Україна вкотре за свою історію опинилася на переломному етапі державного будівництва.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Галушко К. Парадокси консерватизму В'ячеслава Липинського // Київська старовина. – 2001. - №3. – С.119-126; 2. Гирич І. Вячеслав Липинський – узаasadновач української державницької ідеї // Історія в школах України. – 2005. - №8. – С.45-50; №9. – С.44-46; 3. Масненко В. В. Липинський і М. Грушевський: харизматична модель в українській історичній думці 1920-х років // Сучасність. – 2001. - №3. – С.98-113; №4. – С.88-106; 4. Масненко В. Роль В.Липинського у становленні державницького напрямку української історіографії // Молода нація: Альманах. – 2002. - №2. – С.7-12; 5. Осташко Т. Суспільно-політична діяльність Вячеслава Липинського на тлі його листування / У кн. В.Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с. – С. 119-152; 6. Гошуляк І. П'ять уроків В'ячеслава Липинського // Віче. - 2003. - №9. – С.141-152; 7. Турченко Ф., Заліська Н. В'ячеслав Липинський – ідеолог української демократичної хліборобської партії // www.ukrterra.com.ua/ chronology/10/turchenko_zalisk.htm.; 8. Соловей Д. Розгром Полтави. Спогади з часів визвольних змагань українського народу. 1914-1921. – Полтава: Криниця, 1994. – 192 с.; 9. Дашкевич Я. Хам чи Яфет. Липинський і українська революція // Україна: Наука і культура. – Вип. 29. – К., 1996. – С.32-39; 10. Кочерга Н. К., Ревергук В. Я. Вячеслав Липинський на Полтавщині (жовтень 1916 – вересень 1917) // Філософські семінари. Випуск 6. Матеріали наукового семінару «В'ячеслав Липинський: між історією і сучасністю». До 125-річчя з дня народження В'ячеслава (Вацлава) Казимировича Липинського (17 квітня 2007 року) – Полтава: ПолтНТУ, 2007. – 125 с. – С. 23- 26; 11. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф.П-17. – Оп.1. – Спр. 34-а; 12. ДАПО. – Ф. 1057. – Оп. 1. – Спр. 6.; 13. Статистичний справочник по Полтавській губернії на 1918-19 рр. – Полтава: Тип. Т-ва Печатного Діла, 1919. – 287 с.; 14. Пятая подворно-хозяйственная перепись в Полтавской губернии 1917 года. – Полтава: Тип Т-ва Печатного Дела, 1917. – 317 с.; 15. Статистический справочник по Полтавской губернии на 1915 год. – Полтава: Тип Т-ва Печатного Дела, 1915. – 387 с.; 16. Вісник Лубенського громадського комітету. – 1917. – 6 липня; 17. Шемет С. До історії Української демократично-хліборобської партії // Хліборобська Україна. – Відень, 1920. – 36. 1. – 127 с.; 18. Нарис Української демократичної хліборобської партії // Українські політичні партії кінця ХІХ – початку ХХ століття: програмові і довідкові матеріали / Упоряд. В.Ф. Шевченко та ін.. – К., 1993.- 456 с.

О.О. Приймак

В. К. ЛИПИНСЬКИЙ ПРО РОЗБУДОВУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Наукова спадщина видатних українських науковців та їх національні позиції викликають закономірний інтерес у сучасній історіографії. Дослідники пов'язують ці питання з аналізом розбудови держави. У цьому контексті значної уваги заслуговують погляди В.К. Липинського. До його ідей про національну державу як сенс історичного розвитку зверталися Р. Залуцький, Б. Ганцаж, К. Галушко, О. Любовець, Ф. Турченко, Ю. Тимошенко. Вони аналізують його державотворчі, національні погляди, їхнє значення для сучасної України та можливість практичного застосування. Проте не можна вважати проблему вичерпною.

З огляду на це визначилась мета даної статті: розкрити сутність поглядів науковця на створення української національної держави.

Важливе значення при вивченні цього питання мають праці В.К.Липинського «Листи до братів – хліборобів» та «Релігія і церква в історії України». Вони присвячені вивченню національних, державних питань, визначенню ролі релігії у ставленні до держави, нації й суспільства.

Особливу увагу В.К.Липинський звертав на тісний взаємозв'язок між нацією і державою та стверджував неможливість існування держави без нації й нації без держави. Тому необхідною умовою створення єдиної могутньої української держави, на його думку, була об'єднана нація. Під нацією він розумів постійних мешканців української території. Причому цікавим є те, що дослідник не диференціював представників української нації за релігійним, етнічним або соціальним становищем. Єдиною головною умовою, яка єднала, було бажання працювати на користь обраної нації. Процес об'єднання нації не може відбутися без введеного В.К. Липинським поняття «територіального патріотизму», який передбачав сприяння розвитку власної території на основі солідарності всіх її мешканців. Умовою його реалізації є об'єднання етнічної території українських земель. «Метою нашою єсть об'єднання в українським одним державним організмі всіх тих земель